

Оригінал без дозволу не цитувати!

Жанна Янковська,
доктор філологічних наук,
професор кафедри культурології та філософії,
Національний університет
“Острозька академія”
Україна

ОСЯЖНІСТЬ ОБРАЗУ ДОМУ В НОВЕЛАХ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

У статті зроблено спробу проаналізувати образ Дому в новелах Григора Тютюнника, оскільки цей образ із часів становлення нової української літератури (кінець XVIII – перша половина XIX століття), а також в часи існування різних літературних напрямів (романтизм, реалізм, неоромантизм, модернізм і т. д.) щоразу має свої особливості та змінюється разом із змінюваним суспільством й умовами його існування. Відбиваючи віяння часу, цей образ завжди включає ще й особистісний, почасти й біографічний аспект.

Ключові слова: новели Григора Тютюнника, образ Дому, простір буття.

UBIGUITE OF THE IMAGE OF HOME IN HRYHIR TJUTJUNNYK'S SHORT STORIES

The paper deals with the analysis of the image of Home in HryhirTjutiunnyk'sshort stories, as this image has always had its idiosyncrasiesand has been developingalong with the changes in the society and the circumstances of its existence since the times of formation of new Ukrainian literature (end of the XVIII – first half of the XIX century), as well as throughout the times of various literature movements (romanticism, realism, neo-romanticism, modernism, etc.) Reflecting the trends of the times, the image always involves a personal, and at times biographical aspect.

Keywords: HryhirTjutiunnyk's short stories, the image of Home, space of existence

Українці, як, мабуть, усі слов'яни, дуже прив'язані до топосу “Дім”, оскільки з давніх часів ведуть в основному осілий спосіб життя. Дім для нас завжди був і до сьогодні залишається не просто простором буття, а особливим місцем, космосом, в якому почуваєш себе захищеним, вільним. Мабуть, тому цей топос найбільше відображений в українській художній словесності – як народній, так і авторській. Стосовно літературної творчості, особливо якщо говорити про епічні жанри, то цей образ є наскрізним, незважаючи на літературні напрями й стилі, хоч, звичайно, у кожному із них має свої особливості. Цей образ можна розглядати також крізь призму універсального архетипного концепту “Дім – Поле – Храм”, який увів до наукового обігу для аналізу української культури С. Кримський (Кримський 2006, 2008, 2010). Проте, зважаючи головню на заданий обсяг дослідження, проаналізуємо цей простір буття людини крізь призму новелістики Г. Тютюнника саме як окремий образ, для відображення якого письменник використав дуже різні й цікаві засоби та підходи.

Саме поняття ‘буття людини’ багатомимірне за своїм осмисленням та вивченням, а тому знаходить висвітлення у різних наукових галузях і за внутрішньозмістовою осяжністю є фактично невичерпним, оскільки через свою різногалузеву концептуальність характеризується наскрізним полісемантизмом. Тому в статті використано елементи таких методів, як текстологічний, історико-порівняльний, архетипного аналізу, інтердисциплінарний.

Постать Г. Тютюнника у нашій літературі дуже помітна, незважаючи на порівняно невелику творчу спадщину. Його оповідання й повісті мають отой ‘нерв’, який тримає в постійній напрузі читача, торкається найглибших струн душі, змушує перебувати разом з автором на межі екзистенційного існування. Психологізм окремих оповідань письменника можна порівняти хіба із психологізмом творів одного із найбільш потужних українських новелістів – Василя Стефаника. Г. Тютюнник як письменник сформувався на ідеях шістдесятництва й ні за яких умов не поступався своїми принципами. Його творчість найвищу оцінку отримала уже за часів незалежності, хоч двохтомне видання творів було видане через чотири роки після смерті автора, у 1984–1985 роках, та вийшло із передмовою Олесь Гончара, який називає письменника “живописцем правди”, “блискучим новелістом та повістярем” (Гончар 1984, 5), пише про те, що Г. Тютюнник працював “неквапливо, до краю вимогливо, не дозволяючи собі ніяких професійних полегкостей, як це деколи можна спостерегти нині...” (Гончар 1984, 7). Пізніше про нього та його твори писали В. Жадько, Я. Пархета, Г. Герасимова та багато інших дослідників. Помітною на цьому фоні є праця О. Неживого “Тригир Тютюнник: текстологічна та джерелознавча проблематика життя і творчості” (Неживий 2010).

Текстологічні студії у зазначеному в темі напрямку дають змогу привідкрити завісу Тютюнникової робітні, відчутти його майстерне володіння словом, пропущене крізь глибокі почуття. Це дуже щільна робота із текстами творів, а тому й неможлива без рясних цитувань.

Образ Дому в оповіданнях та новелах Г. Тютюнника насправді дуже місткий та осяжний. Він включає в себе й предковічну батьківську хату, й обійстя, і вулицю, й рідне село, річку, луг, вигін, й перше закохане зітхання, срібло місяця між вербовими гілками..., і щось таке невимовне, несказанне, що можна тільки відчутти й годі описати словами. Це і долі тих простих людей, без яких все це буде неважливим та безвідносним.

Перш ніж говорити про новели та оповідання письменника, варто звернутися до описаного ним образу Дому в автобіографічній та біографічній (по відношенню до брата – Григорія Тютюнника) напівепістолярній повісті “Коріння”, де він поринувши у спогади, писав про зовнішнє окілля рідної оселі: “Хата наша, батьківська й дідівська, старовинна, з плетеним бовдуром і без віконниць, стояла над шляхом, що веде з Полтави до Гадяча. Стояла при самій греблі – вся у вербах, берестах, жовтій акації та

бузині. Одразу ж за глухою стіною, мало не від призьби й до самої річки лежав родючий низовий сінокіс, трава на ньому виганяла ледь не по очкур косареві. По весні, коли розливалася повінь, каламутні гунські води підступали аж до хати, і дід наш Василь Феодулович із трьома синами Павлом Михайлом та Филімоном боронилися від потопу загакою з гною” (Тютюнник 1985, 238).

Не менш детальним є й опис простої внутрішньої обстави хати, де жили за його пам’яті самі чоловіки, бо матір пішла від батька, а бабуся рано померла: “Хата була простора, як загін. Стояла у ній жовта нефарбована лава, стіл, високий чорний комод, побитий шашелем і дерев’яне ліжко душ на чотири; під ним ішов димохід від грубки, взимку її топили на ніч, щоб спати було тепліш. Крім великої хати, була ще хатина й комора. В хатині наш із Григорієм батько, Михайло Васильович, середульший з-поміж трьох братів, теслярував – робив меблі, прості, селянські, діжки, ступи, возики, тощо” (Тютюнник 1985, 238).

Змальовуючи рідне гніздо, автор не кривив душею, не боявся осуду за те, що змальовував своїх рідних (діда, батька, дядьків) не справжніми газдами, як у нас прийнято, а такими собі ‘артистами’, сільськими оповідачами-балагурами. Писав про це тепло, в глибині душі, очевидно завдячуючи їм і за свій письменницький таланти. Ота “хата над шляхом”, куди змалку любив ходити і на подвір’ї якої був “колодязь, єдиний на весь куток Гасанівку” і стала для сельчан “найзручнішим місцем для посиденьок, «закурацій», а отже й для балачки часом аж до перших півнів” (Тютюнник 1985, 239), “тим паче, що всі Хтудули – так нас прозивали в селі по дідові – завжди мали на столі дерев’яне коритчатко з січеним тютюном, уміли гарно перекиривляти, себто копіювати односельців, і взагалі любили побалакати” (Тютюнник 1985, 239).

Тютюнникові описи у повісті “Коріння” не позбавлені доброго природного гумору, яким автор володів досконало й, мабуть-таки, спадково. Він чомусь мало згадує оселю, де жив із матір’ю, а от батьківську – часто, тому що це був Дім, де не тільки обстановка, але й люди, які населяли цей простір, створювали його неповторну атмосферу: “Отож їде, скажімо, опішнянський дядько до Зінькова на базар чи ярмарок із хурою горшків, макітер, глечиків, свистунів, пересипаних збоїнами, чи вертає назад, розпродавшись, – де напоїти волів, де закурити та погомоніти, як не у Василя Феодуловича? І гомонять та реготи справляють такі, що аж стріха шелестить, а з відчинених навстіж дверей дим валує надвір, як із шинку” (Тютюнник 1985, 239).

З великим теплом та теплим усміхом письменник згадує Павла Васильовича, старшого батькового брата, який “шукав лише якоїсь компанії, слухача й глядача, а знайшовши, веселив, одначе сам при цьому ніколи не сміявся. Він умів перекиривити, скопіювати мало не кожного шилівця й шилівчанку, беручи від кожного найхарактерніше й трактуючи його в найкумедніший спосіб. Це викликало захоплення й сміх. Копіював навіть свого батька, Василя Феодуловича, на що той реагував спокійнісінько, сказавши хіба поблажливо: «Хе, сук-киному синові стерво! Ти хоч їв сьогодні? Насип йому, Михайле, юшки...»” (Тютюнник 1985, 239); “його навіть вилаяти було неможливо, бо, послухавши ту лайку, він заходжувався лаятися й сам, ідеально копіюючи того, хто це почав, – і все це кінчалося сміхом” (Тютюнник 1985, 239). Інший дядько письменника, Филімон Васильович також «мав прекрасну пам’ять, смак до образного слова і був неповторний розповідач» (Тютюнник 1985, 240).

У такому середовищі й формувалася, шліфувалася й ставала головною у житті Г. Тютюнника любов до рідного слова, яким він як письменник володів досконало (не без допомоги порад старшого брата Григорія, автора відомого, теж великою мірою біографічного, написаного на місцевому матеріалі роману “Вир”. Із ним Григорій близько спізнався не у дитинстві, хоч і пам’ятав ті нечасті зустрічі, а у молодому зрілому віці).

Пишучи свої оповідання та новели, автор буквально перевтілювався, проникав глибоко в душу своїх героїв, умів мислити й логічно передавати думки то наївно подитячому, то мудро по-старечому. Тут, очевидно, й згодився його вроджений,

генетично успадкований артистизм. У цих творах образ Дому постає дуже різним. Він явно чи незримо, підтекстово присутній фактично у кожному творі письменника. Проаналізуємо принаймні найбільш яскраві його прояви.

Дуже зворушливо-екзистенційно звертається до теми рідного Дому як оселі не тільки для тіла, але й для душі Г. Тютюнник в оповіданні “На згарищі”. Коли головний герой твору Федір Несторович покалічений повернувся з війни й не застав на хуторі своєї домівки, він часто у спогадах марив нею. І одного разу, незважаючи на грозу, яка насувалася, на милицях пішов на згарище: “Федір Несторович попрямував до своєї колишньої садиби і ледве впізнав її серед інших згарищ – так вона заросла і здичавіла. Лише на тічку, де колись молотили, вибивали соняшники, лушили квасоллю, де не було жодної грудочки землі, якої б він не роздав босою п’ятою, і жодної спички, якої б не загнав у дитинстві, – лише там не проглядали крізь густий спори латочки голої, свійської землі” (Тютюнник 1984, 27).

Герой ішов по свої спогади, аби хоч постояти на тому клаптику рідної землі, подихати тим повітрям. І він поринув у ці спогади всім еством, ніби знову відчувши на дотик своє дитинство: “Федорові Несторовичу пригадалося, як у дитинстві шльопав босими ногами по розбитій чередою степовій дорозі, крута пилюга гарячими струмочками цідилася крізь пальці, а вітерець виносив з-поміж кіп теплий дух спілого жита. Корова йшла з пасьби додому повагом, немов з роботи, телятко терлося у неї під боком і лізло до вим’я. Заходило сонце, у вузьких хутірських вуличках стояла червона курява, в садках варилася на триніжках вечерея, гупали об землю спілі яблука... Життя здавалося тоді вічно щасливим” (Тютюнник 1984, 26–27).

Навіть гроза, яка розпочалася, сприяла отому його перенесенню в дитинство, у рідну оселю й на обійстя, де були живими його батьки, де він був здоровий, щасливий і не передбачав, що з ним може статися потім: “І на якусь мить між народженням і смертю блискавиці він уздрів на тлі хмари білі стіни своєї старенької хати, перехнябленої, з потрисканою низькою призьбою, по якій спантеличено снували червоненькі божі корівки, ховаючись від негоди у призьб’яні шпарки. Скаженіючий вітер тор гикав ворітьми, оббивав на акаціях руді плюсклі млиночки, і вони хурчали в повітрі, як джмелі. А він з батьком вештався кругом копиці сіна, намагаючись удержати її вилами” (Тютюнник 1984, 28). Федір Несторович згадав, як колись любив ходити до сусідів Макарів, у яких “була велика сім’я – дев’ять душ”. Але їх усіх, окрім старого господаря, забрала війна, і “тепер у Макаровій хаті було порожньо, вона здавалася непомірно великою. З кожного закутка так тхнуло пустою” (Тютюнник 1984, 29).

Такою ж ностальгією за рідним краєм та рідним домом сповнене оповідання Г. Тютюнника “М’який”. Микита, головний персонаж твору, волею долі потрапляє на донбаські шахти, і хоч йому не подобається цей край, але щось змушує залишитися. Він спочатку мріяв заробити грошей та повернутися додому, але так і не зміг й натомість побудував собі хатину “самотужки зі старих шпал та вагонних дощок. Ними ж таки й обгородився, тому весь паркан був у номерах та печатних написах...” (Тютюнник 1984, 171). Ця оселя у творі виглядає якоюсь несправжньою, штучною, бутафорною з отими «номерами» й написами на паркані, як і життя у чужому краї, свідчення чого є слова, які він неодноразово повторює товаришу: “Не можу я, Лук’яне, без грядочок біля хати” (Тютюнник 1984, 170). Чоловік часто згадував роси на картопляному огудинні, картопляний цвіт і навіть маленьку співочу пташку воляче око, яка тут теж не жила. Власне, все життя героя перетворилося на суцільний ностальгічний та болючий спогад, мрію, яку він так і не втілює у життя, можливо, не бажаючи її втратити: “ – А я оце лежав... м’який, та й згадував домівку, – починає він: – Вийдеш було у двір, як сонце на ниві стане, – вуличка тіннями од хат і садків помережана, кропива, бузина пахне так, що не продишнеш...” (Тютюнник 1984, 173). Авторським резюме тут звучать слова:

“Дядько Микита йде мовчки, тільки зітхає інколи та поглядає на небо – мабуть, і воно йому тут не таке...” (Тютюнник 1984, 174).

Тема штучності, несправжності цінностей Дому проглядається в оповіданні автора “Син приїхав”. Особливо насторожує у цьому плані епізод, коли невістка з гордістю розповідає свекрусі про їхні із Павлушею міські статки: “В квартирі в нас, – вела далі Рита, – все є: гарнітур житомирський, холодильник «Донбас», телевізор «Огонёк», спіральна машина «Ністра», пілосос... «Буран», правда, бо «Ракети» саме в магазинах не було. Грошей вистачає й на щодень, і на книжку Павлуша в зарплату кладе щомісяця” (Тютюнник 1984, 177). У перерахунку Ритою домашніх речей автор між рядками, підтекстово формує своє ставлення до цього та вміло передає його читачеві. Настроєво відчувається сумнів стосовно істинних цінностей Дому, та й герої часто у своєму побутовизмі виглядають нещирими, ‘несправжними’, зарозумілими, запрошуючи на гостину тільки ‘важливих’ людей. Навіть за незловленою рибиною, що зірвалася із гачка, Павлуша пожадливо шкодує, хоч наловив чимало. А справжнім герой стає тільки тоді, коли повертається із рибою додому. На нього нахлинули спогади про оте сільське босоноге дитинство. Це було справжнє: “Як голяка ловив старим кошиком без дужок в’юнів та бобурців; як мало не щодня, влітку і взимку, продирався в лузі крізь гушавину з сокиричиною за паском, і кожен пень був йому є просто пнем, а щасливою знахідкою, купкою дров; як пас череду отуто на прирічкових низах та пік у кізяковому жару степову картоплю, таку піскувату, що й хліба до неї не треба...” (Тютюнник 1984, 185).

Надзвичайним, справді новелістичним трагізмом сповнені оповідання письменника «Перед грозою» та “Обнова”. Йдеться про голодні післявоєнні роки. В обох оповіданнях зображено матір-вдову та дітей. З великим почуттям і болем передано психологічний стан голодної дитини. Ще сам малий, Василько стає годувальником у сім’ї – він ловить рибу, яку матір готує для нього і маленької сестрички Полі. Образ Дому, в якому немає голоду, зображено в епізоді, коли Василько пішов до хліва, аби накопати черв’яків для наживки: “У хліві, крім ластів’ячого гнізда під кроквою, нічого не було. Старий гній на тому місці, де стояла колись корова, видихався і пах сирію льоховою землею. Василько розгріб у куточку сухе сміття, щоб копати, і натрапив на кубельце від коров’ячої ратиці. Воно було давнє і зашкарубло, мов череп’яне. Василькові запахло теплим вранішнім молоком. Згадалася корова. У неї були різні роги: один, довгий, красиво вигнутий, стримів угору, а другий, скручений у бійці, ліз прямо в око”(Тютюнник 1984, 45). Дитяча уява малювала спогади минулого. Детальний, аж натуралістичний опис звуків, запахів, які відчуває голодна дитина, згадуючи часи, коли матір доїла корову, навіть читачеві, особливо тому, який сам їх відчував бодай колись і пам’ятає, іноді не під силу осягнути без сліз: “І вже земля з-під лопатки не відгонила Василькові льохом. Він чув, як молоко цвіркало в дійницю. Туга біла цівка глухо шурхала в піну або стьобала об луджені вінця і висвистувала. Мати цидила молоко крізь чистий полотняний рушник і набирала кухлик йому. Воно шумувало, лоскотало ніс, на губах залишалися теплі бульбашки і лопались...” (Тютюнник 1984, 45). Завершення твору також по-новелістичному трагічне: Василько після тих спогадів вкотре пішов по рибу і втопився.

Не менш психологічно наснаженим оповіданням Г. Тютюнника, у якому змальовано ту ж складну обставу післявоєнного села, є “Обнова”. Основним предметом навколо якого розвивається сюжетна колізія є звичайні гумові калоші, які матір, через крайню бідність, купує синові-підлітку ‘на виріст’, аби на довше були. Розтоптана тими великими калошами, в душі Ванька гасне зірка першого дитячо-юнацького кохання, глибоко важким каменем залягає образа. Але це була школа життя, цей випадок навчив його довіряти не всім людям, приніс хоч і гіркий, та все ж досвід.

Поміж цим, в оповіданні дуже чітко змальовано образ Дому, хати, в якій живуть Ванько із матір’ю. Це був чужий, віджилий своє Дім, якому своїм замешканням

вони продовжили існування. Батько хлопчика не повернувся з війни, їхню хату рознесло вибухом. Тому поселили їх у старій “бабиній”, яка органічно припасувалася до їх убогості, але все ж – дах над головою. Попри непроглядність цієї оселі, автор розповідає про неї від імені Ванька з дитячою безпосередністю та легкістю, без дорослої безпросвітності: “От уже й хату нашу видно. Щоправда, не нашу, а покійної баби Погончихи. Бабу не вбило – сама вмерла, бо й так довго жила: дев’яносто дев’ять років і шість місяців. Оце, лучалося, йде селом, згорбилася, аж ціпок у підборіддя тиць, тиць... Маленька така, як вузлик. І хата в неї була маленька й теж стара. Прожили вони один вік: баба сто років і хата сто років, баба згорбилась і хата згорбилась. Потім баба вмерла” (Тютюнник 1984, 124). Отож, оселя мала зі своєю господинею один вік і теж була б “вмерла”, але лихоліття поселило у ній вдову із хлопчиком, і вона животіла далі, адже Дім, обійстя живе, доки у ньому живуть люди, лунає дитячий сміх. Не стало баби “якраз під війну”: “Несла з низу гарбуз, спіткнулася, впала і вмерла. А гарбуз покотився вниз і шубовснув у криницю” (Тютюнник 1984, 124). Просте природне життя й така ж проста й природна смерть. “Звідтоді ми й живемо в бабиній хаті, бо нашу розбомбило. Поночі у нас завжди: стріха низько, вікна теж, улітку кропивою заростають, а взимку їх снігом замітає. Оце, буває, побачить курка якусь мурашу на шибці, підбіжить та дзьобом у скло тук-тук. Наче гості” (Тютюнник 1984, 28).

Дім в оповіданні “Обнова” виступає не тільки відображенням простору буття людини, але й відображенням способу її життя, ніби вростаючи у нього. Навіть наповнення цієї оселі про це свідчить, маючи зв’язок більше зі своєю попередньою господинею, ніж із новими мешканцями: “Сідаю обідати, а стіна на покутті випнулася, підпирає мене до столу і полускує десь усередині. Мабуть, вона скоро впаде. Можна б стіл відсунути далі, та з місця не зрушається: ніжки вмазані в долівку ледь не на чверть – скільки разів баба примазувала хату за свій вік?” (Тютюнник 1984, 124). Письменник тут, як і в інших творах, зрештою, виступає майстром деталі. Оті ніжки стола, “вмазані в долівку ледь не на чверть” наштовхують на роздуми про плинність, минушість і разом якусь вічність людського життя, адже речі, які вона створює, живуть після неї, таким чином продовжуючи її вік.

Мотивно дуже подібно зображено Дім баби Ганни, Вуточки із однойменного оповідання Г. Тютюнника: “На піщаному косогорі, з котрого далеко видно луки, річку й околиці лугового хутора Княжа Слобода, трохи на одшибі від великого нагірного села стоїть хата – верх побіля димаря запав (видно, крокви попідгнівали), а вікна подалися до землі так близько, що коли б заманулося б комусь зазирнути в них, то нахилитися довелось б, як до копанки води набрати” (Тютюнник 1984, 115). Ця оселя схожа на свою господиню, бо живе у ній “стара сліпа баба Ганна, прозвана в селі Вуточкою”, яка у самотині радіє навіть осам, які залітають та своїм гулом хоч трохи звеселяють убоге помешкання: “Оси тоненько видзвонюють під стелею, лунко, з розгону б’ються хобітками об шибки або пасуться собі нишком на лаві під образами, де ще з Великодня зберігаються у Вуточки блюдце солодкого колива та пригірщ недорогих цукерок – може, хтось із малечі нагодиться, то буде чим поласувати” (Тютюнник 1984, 117).

Героїня твору жила очікуванням дітей та онуків хоча б ненадовго, у гості. Написавши та відправивши їм черговий лист із щедрими обіцянками, починала чепурити свою оселю: “По тому, як листа було вкинуто, Вуточка заходжувалася чепурити хату: споліскувала цеберку, в котрій час від часу збирався на дні рудий колодязний мулок, мила пахучий вербовий кружок, що ним накривала воду, шкребла стіл, ослони, лави, примазувала долівку, тримаючи віхтя в правій руці, а лівою обмацуючи, щоб не залишити, бува, сухої латки, протирала рушничком кольорові картинки, поприколювано до стін акацієвими шпичками. Тільки синових портретів, обіп’ятих вишиваними рушниками, та ще образів не чіпала, боячись звалити додолу, і павучки спокійно засновували їх густою, мов ятеріна, павутиною” (Тютюнник 1984,

118–119). Нескладна обстановка та до дрібниць знаний простір дозволяв старенькій виконувати нехитру роботу навіть наосліп. Коли надія на приїзд рідних починала пригасати, вона розпалювала її новим листом і знову прибирала оселю, яка також ніби завмирала у тому чеканні. Може, це й тримало її на світі?

В окремих творах співзвучність господи з життям та настроєм жителів, як в оповіданнях “Вуточка”, “Смерть кавалера” та інших. А іноді автор працює на контрастах, як, наприклад, в оповіданні “Оддавали Катрю”. Затишність дівочої світлиці, облаштованої батьками в найкращих тодішніх традиціях, не тішить дівчину, бо вона розуміє, що, виходячи заміж, втрачає цей рідний простір назавжди, її життя повністю змінюється, тривожить внутрішнє вагання у правильному виборі: “Катрю поклали спати у світлиці на її ще дівочьому ліжку з горою подушок – мало не врівні з мальованим килимом на стіні. На тому килимі зі старої баєвої ковдри заїжджий маляр утнув синє кругле озеро, двох довгошійх лебедів, що цілувалися дзьобами, і все те обсадив великими червоними й жовтими квітами – теж круглими” (Тютюнник 1984, 145). Наївна ідилія – двоє лебедів, які цілуються, мали б навіяти донькам Степана та його вірної дружини родинне щастя. Дівчата, скільки житимуть, шкодуватимуть за своєю світлицею у сільській хаті, де замість них на стінах, доки житимуть батьки, висітимуть їхні світлини, на яких вони такі схожі, й ніякі міські вигоди не зітруть із їхньої пам’яті цей закуток: “У світлиці було чисто й затишно, як буває тільки в хатах, де не сини, а дочки. На стінах, запнуті рушниками, висіли портрети всіх трьох Степанових дівчат – тонколицих, кучерявих, з трошки наполоханими очима: видно, що фотографувалися уперше в житті. Вони були схожі одна на одну, як близнюки, може, тому, що фотограф-портретист із Полтави підмалював їхні брови усім однаково – рівно” (Тютюнник 1984, 28).

Катря усвідомлює, що розлука з батьками та рідною домівкою – це назавжди, тому стриманий, але такий глибоко-екзистенційний стан її можна зрозуміти: “Машина вискочила за хутір, підсвічуючи фарами чашечки на телеграфних стовпах, і помчала до шляху, а Катря все дивилася й дивилася у заднє віконце, за яким уже ледь бовваніли хати, поблимувало де-не-де світло на стовпах та у вікнах, а коли хутора не стало видно, схилилася чоловікові на груди й заніміла, тільки плечі їй дрібно тремтіли” (Тютюнник 1984, 162).

Дім – це спадкоємність традицій, природність буття. Таким уявляли його, створюючи цей простір, батьки головної героїні. Мати помічає кожну зміну в настрої та стані доньки, проте не сміє втрутитися, аби не завадити її щастю, вибору. Адже це завжди було непросте рішення для кожної дівчини. Батько по-своєму, по-чоловічому переживав події, пов’язані з одруженням Катрі, насторожено чекав та прийняв зятя, який представляв зовсім інший буттєвий простір – міський. В оповіданні “Оддавали Катрю” гармонія та логічний плин спадкоємності порушувалася. Виростивши трьох дочок, батьки залишалися самі, знаючи, що ні на які пропозиції покинути у старості свій Дім не погодяться, проте гірко задумувалися над своєю старістю, її цінностями й ‘привілеями’: увагою дітей, веселим щебетанням онуків, адже саме це мало би звеселяти їх та їхню оселю в похилості, без цього занепадає; та й дівоча, колись весела світлиця здаватиметься не ‘живим’, а якимось законсервованим, музейним простором: “От тільки хто води подасть, як занедужаємо, хто діда дідом назове й на плечі хто попроситься, щоб «косі» повозив, хто бабі дров урубає чи попросить казку розказати, хто садок догляне, щоб не захирів, а цвів щовесни, як новенький храм, хто батькову чи материну пісню заспіває зимовими вечорами?” (Тютюнник 1984, 146). Як гіркий докір долі – вічні цінності. І стає зрозуміло, що ні за які вигоди вони не покинуть свою оселю, доки живі: “«Заберемо»... Ег-ге! Хіба, може, мертвих. Тоді – однаково” (Тютюнник 1984, 147).

Прикладом для них постає оселя сусідки Килини Волохівської, яку забирали діти до міста, після чого її “хата два літа пусткою стояла, ребрами світила, вікна

порайдужніли, наче їх дьогтем хтось змастив, садок по саме віття бур'янами заріс. Не дворище, а закинута могила, тільки їжаки ночами в тих бур'янах хрокали та здичавілі коти очима світили” (Тютюнник 1984, 146). І коли, не витримавши міського життя, таки повернулася Килина додому доживати свій вік, то “знову ожила садиба, садок почистішав, хата підсиненим оком красується. А їжаки та коти зійшли геть” (Тютюнник 1984, 146).

Дім в оповіданнях Г. Тютюнника – це фактично все, що наповнює життя людини у ньому, це ті прості люди, з якими зростав і жив, небагатослівні, але такі глибоко чутливі до радості й до горя, й до чужої сльози. Уявлення та спогади про нього формуються не тільки із прямих описів простору життя, але й із запахів, відчуттів та чогось щемкого. Вони не стільки прочитуються у тексті, скільки вгадуються між рядками: “Надворі пахне молодим осокорячим листям, а з грядок тягне теплим гнійком, торішніми бур'янами і мокрим попелом” (“Зав'язь”) (Тютюнник 1984, 14); а цей спогад про батьківську любов, якої мало зазнав у дитинстві через війну: “І тільки тріньки-трінечки пам'ятаю тата: вони були великі, і рука в них теж була велика. Вони часто клали ту руку мені на голову, і під нею було тепло й затишно, як під шапкою. Може, тому й зараз, коли я бачу на голівці якогось хлопчика батьківську руку, мені теж хочеться стати маленьким...” (“В сутінки”) (Тютюнник 1984, 21); це пахощі свіжого сіна й маминої вечері на горищі: “...Я деруся на сіно, аж під крокви. Крізь шпарку, проточену горобцями, місяць проткнув сріблясту скалочку, в моєму кутку пахне влжаними яблуками і огірками – то мама вечерю поклала” (“Комета”) (Тютюнник 1984, 25); це передчуття добробуту, намірювання кращого життя, яке іноді доходить до абсурду: “В селі вже скрізь погасло. А у Волохів, крім лампочки під вибілунаним сволоком, горів ще й каганець на столі: цю ніч у них мала опороситися свиня” (“Обмарило”) (Тютюнник 1984, 40); це мамині кроки крізь ранковий сон: “Їгорко почув крізь сон, як заторохтіли дошки на полу, потім по долівці зачовгали босі материні ноги – і враз прокинувся. В хаті стояв густий передсвітанковий морок, вікна понамерзали за ніч так, що їх і не видно було. Тільки в одній шибці, од затишку, мерехтіла кругленька просинювата дучка. Крізь неї миготіла знадвору поколота на блискітки зоря” (“Смерть кавалера”) (Тютюнник 1984, 56); це неповторні сільські люди, такі різні – добрі й не дуже: “Під хатою, на широкій старовинній призьбі, пообтиканий трухлими кілочками, сидить дід Христоня”, “На призьбі грається сонце, лащить до діда тремтливими тінями од гілля” (“Кленовий пагін”) (Тютюнник 1984, 67); “З того дня, як він назавжди відстебнув од шитого офіцерського пояса кортик і пішов на трактор, теща зненавиділа його, почала звати на «ви», і хата, немов зрозумівши свою господиню, спохмурніла й залякла в німому презирстві...” (“Холодна м'ята”) (Тютюнник 1984, 52); “Оце тобі якраз: тільки примостився на стільчику подивитися, як мати в печі розтоплятимуть, а воно вже хтось дверима торгикає. І я знаю – хто: або тітка Харитина, або тітка Олександра, або ще хтось. Ворожити прийшли” (“Сито сито...”) (Тютюнник 1984, 70); це ще й місце, де вперше в очі ліричного героя зазирнуло кохання й змінило його, і “татові” сосни, які більше ніде не ростуть такі гарні (“Три зозулі з поклоном”) й ніде так не пахнуть: Тимоха, головний герой оповідання “Печена картопля”, часто буває в соснині, де назбирує живиці, складає її у старий глечик, “потім зносить його на гору, ставить десь у кутку, а сам лягає на оберемок сіна чи околоту й лежить, заплющивши очі, тихо посміхаючись сам до себе, бо живиця пахне молодими шишками, стріха шарудить од вітру, і Тимосі здається, що він у сосні...” (“Печена картопля”) (Тютюнник 1984, 81); це й доладна чоловіча пісня, що будить спогади: “...Чоловіки співали вдвох, виводячи чогось старовинного, що неодмінно будить у похилих селян рясні спогади про роменські рушники в кутку на образах, завзяту різдвяну бійку посеред річки, дівочі сорочки, пісенько вишиті на рукавах чорним або калиновим хрестиком, та гнучкі вербові кладки через рови з весняною водою, що й досі ділять старе українське село на кутки й прикутки” (Тютюнник 1984, 88). Навіть із цієї цитати

можемо бачити й відчувати точене Тютюнникове слово, влучні, ‘мальовані’ епітети (хрестики на рукавах сорочок не просто червоні, а «калинові», рукави вишиті не просто рідко, а «пісенько»).

Дім – це село, де грає Ладко і де приходиться до нього перше кохання (“Проти місяця”) (Тютюнник 1984, 92–97); де “жовтогаряче надворі від прив’ялого осіннього сонця, спілих динь-дубівок, жовтосподих гарбузів, позбираних у купки, та пізнього цвіту гарбузового, на котрий уже й бджоли не сідають, бо не про нього пора...” (Тютюнник 1984, 85). (“Гвинт”); де “у затінку попід гінкою ліщиною [...] прозоро-зелені шпичаки конвалій, кропива з-під торішнього листя пнеться, молоденька, ще не жалка, якраз на борщ, сям і там стримлять замшілі пні, що пахнуть, як їх вивернути, старими грибами й трошечки йодом” (“Деревій”) (Тютюнник 1984, 99); де живуть такі люди, як “сошенянський пасічник дід Прокіпко”, який приходив до Данила на розсадник “не про щось там дрібне погомоніти, а про життя” (“Деревій”) (Тютюнник 1984, 102); де знаходиться відповідь на споконвічне простонародне і таке глибоко філософське питання: “А що воно видать, що чують у білому світі?” (“Деревій”) (Тютюнник 1984, 104); де навіть мовчання глибоке й виповнене особливим смислом й де по-дивному і напрочуд справедливо односельці “поминали Маркіяна” (“Поминали Маркіяна”) (Тютюнник 1984, 105–115).

Заявлена нами тема настільки ж осяжна, як і Тютюнникове відчуття Дому. Воно не просто глибоке, а глибинне, невичерпне, у ньому немає дна. Він до краю чесний та правдивий у своїх почуттях й у своїх творах, як і його герої, їхні вчинки й переживання. Як написав О. Гончар, “той, кого він зображує, правдивий кожним своїм жестом, психологічною деталлю, найкоротшою реплікою, поглядом, виразом обличчя” (Гончар 1984, 8).

Гончар О. (1984). *Живописець правди*. У кн.: Григір Тютюнник. Твори. Книга І: Оповідання. Передмова. Молодь. Київ.

Кримський С. (2008). *Архетипи української культури*. У кн.: Під сигнатурою Софії. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». Київ.

Кримський С. (2006). *Архетипи української ментальності*. У кн.: Проблеми теорії ментальності. Наукова думка. Київ.

Кримський С. (2010). *Дім – Поле – Храм*. У кн.: Про софійність, правду, смисли людського буття: збірн. наук.-публ. і філос. статей. ІФНАНУ. Київ.

Неживий О. (2010). *Григір Тютюнник: текстологічна та джерелознавча проблематика життя і творчості*. Вид-во Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ.

Тютюнник Г. (1984). *Твори*. Книга І: Оповідання. Молодь. Київ.

Тютюнник Г. (1985). *Твори*. Книга ІІ: Повісті. Молодь. Київ.